

HET GEHEIM VAN HOUDBARE ARCHI- TECTUUR

Pantheon, Rome. Foto: Shutterstock

Hoe ontwerp je een gebouw voor de eeuwigheid? Dat is de centrale vraag van het onderzoek Great Spaces dat Kingma Roorda architecten voor BNA Onderzoek lanceerde. Wat is het geheim van de honderd 'onverwoestbare' bouwwerken die zij samen met een team van enthousiaste architecten bestuderen? In juni werden de eerste bevindingen gepresenteerd.

Tekst Kirsten Hannema

Waarom is het station van Rotterdam (Sybold Van Ravesteyn, 1957) gesloopt en wordt het niet zoveel jongere station Tilburg (1965, Koen van der Gaast) juist met zorg verbouwd door architectenbureau cepezed? Waarom besloot DHV om geen nieuw hoofdkantoor te bouwen, maar het bestaande pand uit 1970 (architect D. Zuiderhoek) te renoveren? En waarom is het relatief jonge woongebouw De Zwarte Madonna (Carel Weeber, 1985) uiteindelijk afgebroken terwijl het door Hans Kolhoff en Christian Rapp ontworpen Piraeus gebouw in Amsterdam (1994) – ook een stenig woonblok rond een grote binnenhof – nu al een min of meer monumentale status heeft? Het zijn politieke beslissingen, het waren de economische omstandigheden, het was het culturele sentiment. Dat zullen veel mensen in eerste instantie antwoorden. Architecten Ruurd Roorda en Bas Kegge van Kingma Roorda Architecten ontkennen niet dat die factoren inderdaad in belangrijke mate bepalend zijn voor de beslissing om een gebouw al dan niet te behouden. Maar, stellen zij, er is ook een andere reden waarom het ene bouwwerk wel en het andere niet de tand des tijd doorstaat: de architectuur zelf.

Achterhaalde lijstjes

De architectuur zelf bepaalt mede of een gebouw honderden jaren meegaat of slechts een beperkte levensduur heeft. Dat is de hypothese van het onderzoek Great Spaces dat Roorda en Kegge vorig jaar initieerden en dat momenteel voor BNA Onderzoek wordt uitgevoerd. Hoe ontwerp je als architect toekomstwaarde? Dat is in feite de vraag die Roorda zich voor het eerst stelde in de jaren negentig, toen hij nog werkzaam was bij de Rijksgebouwendienst. 'Het debat over duurzaamheid was volop gaande en de opgave die bij ons neergelegd werd, was om in het ontwerp voor het belastingkantoor in Enschede architectuur te integreren in duurzaam bouwen. Dat ging op z'n jan-boerenfluitjes. Het idee was dat als je een flinke entree maakt en zorgt dat materialen mooi verouderen, er voldaan is aan de architectonische eisen. Achteraf pas ben ik gaan inzien hoe waardevol de architectonische ruimte zelf kan zijn

voor het behalen van deze doelstelling, toen een deel van de duurzame maatregelen bij een volgend project sneuvelde.'

Het probleem van duurzaamheid is dat het vrijwel altijd gaat over energiezuinige installaties, extra isoleren, demontabele technieken en labels (zoals BREEAM). Het nadeel van die benadering is dat lijstjes van milieuvriendelijke materialen en energieprestatienormen alweer snel achterhaald zijn. Terwijl de kwaliteit van dat wat blijft, de architectonische ruimte, door die lijstjes geenszins gegarandeerd is.

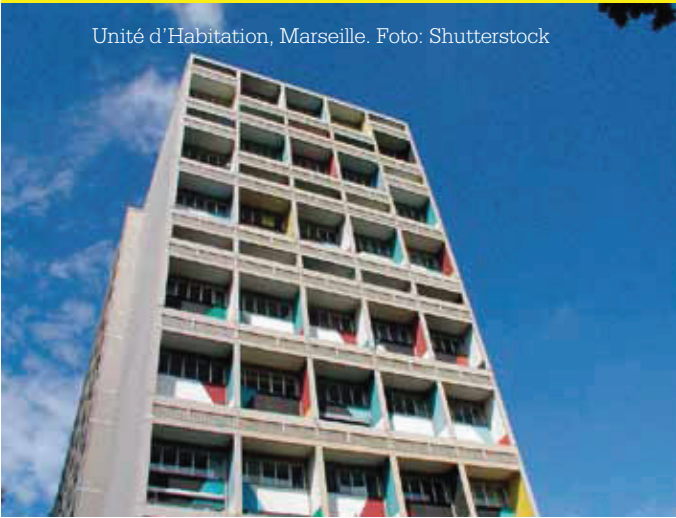
Hoe dan ook zijn steeds meer mensen ervan overtuigd dat het om te beginnen duurzamer is om veel minder te bouwen. Hergebruiken dus,

'WIJ PLEITEN VOOR HERGEBRUIK, MAAR OOK VOOR SLOOP VAN GEBOUWEN DIE NIETS TE BIEDEN HEBBEN'

of tijdelijk bouwen, een alternatief dat dankzij de crisis aan populariteit wint. Ook Roorda en Kegge geloven in deze strategie. Kegge: 'Great Spaces is een pleidooi voor hergebruik van waardevolle gebouwen, maar ook voor sloop van gebouwen die niets te bieden hebben.' Maar dan nog. Er zal – de crisis en de bevolkingskrimp ten spijt – heus nog wel het een en ander aan nieuwbouw gerealiseerd worden. De architecten willen met hun onderzoek in kaart brengen hoe die nieuwbouwprojecten (maar ook renovatieprojecten) zo lang mogelijk kunnen meegaan.

Vitruviaanse meetlat

Voor het onderzoek bestuderen de architecten een groot aantal 'onverwoestbare gebouwen die absoluut geslaagd zijn en behouden zullen blijven – tenzij er een aardbeving komt'. Ten behoeve van een eerste workshop in maart met een enthousiaste groep collega-architecten en onderzoekers werd een lijst opgesteld van honderd bouwwerken, (oer)oud en nieuw. Waaronder: Casa Prieto López in Mexico (Barragán), Siedlung Halen te

Bern (Atelier 5), Sanatorium Zonnestraal in Hilversum (Duiker), de centrale bibliotheek in Seattle (OMA), Zollverein School in Essen (SANAA) en het Ca' d'Oro in Venetië (Giovanni en Bartolomeo Bon).

De gebouwen zijn vervolgens langs de Vitruviaanse meetlat gelegd; van elk object is de schoonheid, de bruikbaarheid en de stevigheid in kaart gebracht. Roorda: 'Dat we de objecten op die manier zouden onderzoeken, hebben we niet vooraf bedacht. Het ging ons er in de eerste plaats om welke architectonische condities van invloed kunnen zijn op de toekomstwaarde; Vitruvius' driedeling bleek een goede houvast om die condities te benoemen.'

In juni presenteerden de onderzoekers hun eerste bevindingen. Een eenduidige conclusie werd nog niet getrokken – het onderzoek is nog niet afgerond – maar een aantal richtlijnen was al wel te ontwaren. Het Pantheon in Rome, Palazzo Vecchio in Florence en het Romeinse theater in Arles

Seattle. De tentachtige structuur van het gebouw leent zich voor tal van (publieke) functies en met zijn gefacetterde glazen huid blijft het beeld van het gebouw in de stad fascineren. Of kijk naar de Van Nellefabriek in Rotterdam, met zijn glasgevels en kolommenstructuur, vrije plattegronden, grote plafondhoogten en vele daglicht. Nog zo'n generieke structuur die vooral dankzij de loopbruggen een zeer specifieke uitstraling heeft.

Meer concreet was de ontdekking dat de vormgeving van het uiterst minimaal gedimensioneerde betonskelet van Sanatorium Zonnestraal (Duiker) dat gebouw zo bijzonder maakt. Of de constatering dat het Casa Prieto López van Luis Barragán zo tijdloos bruikbaar is door de meer dan royale afmetingen van de ruimte. Omgekeerd kan het ook, dat een gebouw blijft kloppen, omdat het precies de juiste maten en proporties heeft. Dat bleek bijvoorbeeld het geval bij de woningbouw in Siedlung Halen, tot in het kleinste detail ontworpen volgens een strikt maatsysteem, geënt op de idealen van lichtinval en verhoudingen van Le Corbusier's ontwerp voor de Unité d'Habitation in Marseille.

Dierbaar

Uit de presentaties bleek ook hoe belangrijk de locatie is voor het lot van een gebouw, evenals het soort opdrachtgever. Dat laatste is volgens Frank Bijdendijk inderdaad cruciaal. Hij was als directeur van Stadgenoot betrokken bij de bouw van de Solids in Amsterdam-West en IJburg, bedrijfsgebouwen die neergezet zijn om 200 jaar te blijven functioneren.

'Je hebt verschillende opdrachtgevers', legt Bijdendijk uit. 'De privépersoon die voor zichzelf bouwt om zijn ultieme droom te verwezenlijken; de ontwikkelaar, die zo snel mogelijk het gebouw wil verkopen en op die manier geld verdient; en opdrachtgevers die bouwen om te exploiteren – denk aan beleggers of corporaties. Duurzaamheid, of eigenlijk houdbaarheid, is voor de eerste twee typen opdrachtgevers geen vooropgesteld doel. Voor beleggers en corporaties, die op de lange termijn rendement willen behalen, wel.' Relevant is volgens Bijdendijk ook de bijzondere

'DIERBAARHEID GEEFT DE HOOGSTE KANS DAT GEBOUWEN LANG MEE GAAN'

bijvoorbeeld hebben de tijd niet alleen goed doorstaan omdat ze zo stevig zijn dat sloop een hels karwei zou zijn, maar ook doordat ze over een interieur beschikken met een enorme overmaat, dat op velerlei manieren te gebruiken is. In de architectuur zitten bovendien elementen die maken dat deze gebouwen ruimtelijk blijven verrassen – een eigenschap die vandaag de dag, waarin esthetische modes elkaar snel opvolgen, zo belangrijk is. Zoals de gedurfde asymmetrische ruimtelijke compositie van de entree van Palazzo Vecchio of de uitzonderlijke lichtinval in het Pantheon.

Tijdloos fascinerend

De jongere projecten zijn dikwijls veel minder stevig, maar beschikken wel over dezelfde schoonheid en bruikbaarheid. Neem de bibliotheek in

betekenis die gebouwen voor ons hebben, in de eerste plaats omdat ze veel groter zijn dan mensen, maar ook omdat ze gemiddeld veel langer bestaan. 'Dat levert een bijzondere emotionele relatie op tussen gebouw en mens.'

Van belang is ook dat je een gebouw in en uit kunt gaan. 'De binnenkant van een gebouw gebruiken we en moet voldoen aan onze veranderlijke wensen. De buitenkant heeft een publieke functie; mensen kunnen zich ermee identificeren. Dierbaarheid noem ik dat. Je sluit het gebouw in je hart. Ik woon aan de Keizersgracht, het schoolvoorbeeld van dit principe. Dierbaarheid geeft de hoogste kans dat gebouwen lang mee gaan.' Bijdendijk pleit om die reden voor gebouwen die van buiten 'onbeweeglijk' zijn en van binnen 'dynamisch'.

Een interessante gedachte vanuit het oogpunt van flexibiliteit en veroudering, vinden Roorda en Kegge. 'Maar voor het ontwerpen van een 'dierbaar' gebouw zijn ook concrete ideeën voor architectuur nodig, afgezien van een hoge entree en materialen die mooi verouderen', zegt Roorda. Kegge: 'De hechting houdt niet op bij de gevel; ook aan de binnenkant kan de mens zijn identiteit ontlennen. De Great Spaces uit ons onderzoek zijn vrijwel uitsluitend interieurs.'

Geen vast recept

Rest de vraag: wat maakt een Great Space? Architect Ton Venhoeven, als lid van de klankbordcommissie aanwezig bij de bijeenkomst in juni, kwam met een verrassend antwoord. Hij zag de presentaties van de verschillende casussen zelf als de essentie van het onderzoek. 'In de huidige constellatie van technologieën en culturen is niets eenduidig. Er is geen recept voor Great Architecture. Maar door je te laven aan geweldige architectuur, door je de elementen uit die architectuur toe te eigenen, zal die architectuur zich voortplanten.'

Ook andere architecten kunnen zich straks tegoed doen aan goede architectuur; de bedoeling is om een selectie van 25 Great Spaces op te nemen in

'DOOR JE TE LAVEN AAN GEWELDIGE ARCHITECTUUR, ZAL DIE ARCHITECTUUR ZICH VOORTPLANTEN'

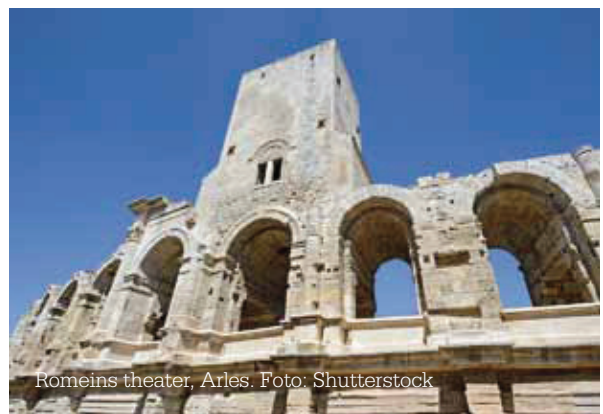
een publicatie die volgend jaar zal verschijnen. In dat boek hopen Roorda en Kegge ook een concrete link tussen architectuur en levensduur te beschrijven. Kegge: 'Tegelijkertijd willen we met het onderzoek een nieuw soort inspiratie geven aan het vak. Twee decennia lang is het vooral gegaan over gebouwen die opvallen, die door publicaties in de bladen tot de "eeuwigheid" werden verheven. Wij willen een nieuw besef creëren over wat eeuwigheid werkelijk kan zijn.'

Palazzo Vecchio, Florence. Foto: Shutterstock

Sanatorium Zonnestraal, Hilversum. Foto: Wessel de Jonge architecten

Romeins theater, Arles. Foto: Shutterstock

Casa Prieto López, Mexico. Foto: Steve Silverman, Flickr